

БІЛОРУСИ НА ТЕРЕНАХ СТЕПОВОЇ УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ КУЛЬТУРНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ (за польовими матеріалами 2017–2018 років)

Любов Боса

УДК 39(477.62/.64=161.3):001.891.3“2017/2018”

У статті йдеться про особливості «життєвого світу»¹ нащадків білоруських переселенців зі Смоленщини на Півдні України. Через родинні перекази, особисті документи відтворено форми і способи адаптації мігрантів на новому місці та сучасні стратегії збереження культурної ідентичності. Крім того, здійснено спробу розкрити специфіку етнокультурної взаємодії і самоорганізації населення на цих теренах. Наголошено, що традиційні вміння білорусів-ткачів не лише були важливими в процесі адаптації спільноти, але й стали внеском у нематеріальну культурну спадщину краю в сучасних умовах.

Ключові слова: переселенці зі Смоленщини, білоруси, адаптація, етнокультурна взаємодія, самоорганізація, нематеріальна культурна спадщина.

The article is dedicated to the *life-world** peculiarities of the descendants of the Byelorussian migrants from the Smolensk region to the South of Ukraine at the early XIXth century. Some forms and methods of adaptation of the settlers in a new place and modern strategies of the cultural identity preservation are reproduced through the family legends and personal documents. Also an attempt is made to reveal the specific character of ethno-cultural interaction on these territories and the possibilities of the population self-organization. It is emphasized that the traditional skills of Byelorussian weavers have been important not only in the process of the community adaptation, but also become a contribution into the *immaterial cultural heritage* of the region in modern conditions.

Keywords: migrants from the Smolensk region, Byelorussians, adaptation, ethno-cultural interaction, self-organization, immaterial cultural heritage.

Сучасний конфліктогенний розвиток подій в Україні ставить перед соціогуманітарними науками (зокрема й етнологією) низку проблем, що мають як теоретичне, так і прикладне значення. Серед найважливіших — пошук і аналіз оптимальної моделі співіснування в державі різних етнокультурних спільнот. З початку 1990-х років відбуваються кардинальні зрушення в соціокультурному житті населення. Окремі особи, як і загалом місцеві громади, досі шукають точки опори після зламу радянського способу життя, у якому серед всього іншого важливе місце посідали уніфікація та русифікація будь-яких виявів етнокультурного існування, патерналістські настрої. Неподолана радянщина, як відомо, стала однією з передумов для сучасної воєнної експансії сусідньої держави. Отже, особлива увага нині прикута до Сходу та Півдня України. Тому Більмацький

район Запорізької області та сусідній з ним Нікольський район Донецької, що стали нашим полем дослідження у 2017–2018 роках, зацікавили з-поміж іншого своєю наближеністю до лінії розмежування. Це також мотивує прискіпливіше придивитися до етнокультурних взаємодій і способів самоорганізації населення на цих теренах. Зрозуміти, зафіксувати та науково осмислити їх — важливе завдання, адже нині в цьому степовому краї відживляється історична пам'ять, повертаються призабуті традиції та йде активне сприйняття новацій усіма без винятку представниками етнічних громад, які складають разом з українцями громадянську націю. Задля вирішення поставлених завдань нами було складено спеціальну програму, за якою були проведені інтерв'ю з місцевими жителями під час експедиційного дослідження. Крім того, ми вивчили віднайдені документи,

краєзнавчу літературу та місцеву періодику, оглянули музейні колекції, здійснювали фото- і відеофіксацію, визначали різноманітні місця пам'яті. У цій розвідці зосередимо увагу лише на окремих аспектах життєвого світу місцевої спільноти.

Географічне розташування обох районів спонукає розглянути особливості життя мешканців краю, які заселяли Південь у період його так званої державної (іноземної) колонізації Російською імперією. З опублікованих джерел відомо, що в 1807 році з Краснинського повіту Смоленської губернії було переселено 33 сім'ї селян-білорусів, які стали засновниками села Гусарка (іл. 4). Згодом відбулися ще дві хвилі переселення в Олександрівський повіт Катеринославської губернії. Нині це три села Більмацького району Запорізької області (Гусарка, Новоукраїнка (Гайчул), Більманка) та одне село Нікольського району Донецької області (Темрюк) (іл. 5). За даними з різних джерел, було переселено 3000 осіб обох статей (за винятком дітей).

Загалом історіографія вивчення етнокультурних процесів на Півдні України досить широка. Проте обмаль історико-етнологічних праць, у яких розглядаються питання українсько-білоруської взаємодії, та досліджень виявів білоруської культури². Очевидно, що бракує таких матеріалів з огляду на значні асиміляційні процеси, зросійщення, що їх зазнали майже всі мешканці краю. Передусім це стосується білорусів, культуру яких на цих теренах чиновники різних відомств уважали настільки наближеною до російської, що, на їхню думку, вона не вимагала окремої уваги. Наприклад, один з респондентів розповів нам, як ще в середині 1970-х років до їхнього села приїхали науковці вивчати російський фольклор, гадаючи, що тут проживають росіяни, і були дуже здивовані, почувши мовлення старожилів. Тож місцеві мешканці жартують, що саме ці дослідники-фольклористи остаточно упевнилися в їхній етнічності. І якщо на Більмаччині вже ніхто не сумнівається у власній «білоруськості», то в Нікольському районі справа набагато

складніша. Про це розповіли нам у районному музеї, демонструючи матеріали щодо перших переселенців у с. Темрюк (БОО). Проблемним залишається це питання і на Смоленщині, про що повідомили гусарківці, які декілька років тому здійснили спробу налагодити контакти зі своїми аборигенними земляками (СНЮ).

Принагідно зазначимо, що важливі матеріали, які фіксують автохтонність білорусів Смоленського краю, уміщено в багатьох авторитетних працях [3; 4; 6–8]. Зокрема, у Краснинському повіті, за переписом 1897 року, їх нараховувалося 91,3 % [6, с. 16]. Проте вже сучасний місцевий дослідник, коментуючи дані останніх переписів, не приховує обурення: «Результати налицо — в Смоленщині сьогодні осталося 1,55 % беларусов, остальные насильно записаны в “великорусское племя”. Этот геноцид носил империалистический характер захвата земель соседа путем ассимиляции его этноса — и абсолютно ненаучный характер, так как, согласно самим же ученым царской России, их “великорусское племя” славянизированных финно-угров — принципиально этнически отличалось от “белорусского племени” славянизированных балтов (кривичей) по всем признакам» [5].

Попри те що не менш драматичні процеси відбувалися і на Півдні України, можемо стверджувати — нащадкам колишніх смоленських мігрантів вдалося зберегти власне етнічне обличчя. Першу хвилю цих переселенців було розміщено компактно, що, можливо, і надало змогу тривалий час зберігати самобутні риси. Особливо це стосується гусарківців: «А в Гусарку був найбільший потік переселенців. Із адного міста прибули, так тут і жили. В три етапа прибули. Там вообщі ж леса і маленькіє клочки землі. Земля така карічневая, не такая, как у нас, хоть на ней маж — чернозём. Землі столько, шо не окінеш поглядом. Наверно, це стало самої главної причіной» (СНЮ).

На колишні козацькі та ногайські землі (давніших мешканців цих територій, як відомо, було зігнано імперським урядом), куди

дісталися білоруси, активно прибували переселенці й з інших теренів тодішньої імперії. Усі вони селилися окремими кутками: «переселенці із Смоленщини жили на одній старане ракі, а українці — на другій. І там було, як би сказати, розділення». Респондентка українського походження з Волині згадує, що її предки приїхали (у Гайчул), «а там була глибока річка. А чим ти переберешся? На тій стороні, що зразу поселилися, називалося “Смоленщина”» (ТОМ).

Про перших переселенців розповів ще один мешканець села Новоукраїнка (Гайчул): «Тут у селі жили колись переселенці смоленські — Абліцови, багато було, і поляки — Костецький, Яблунівський. Вони жили за річкою Гайчур на третій бригаді на вулиці Пархоменка. Їх називали “поляки”. Були в селі кутки: тут — Центровики, а там — Свиняче, по-вуличному, а там, де поляки, — це на Макоти, ну, і втора бригада, так воно і було в селі. На їх “румини” казали. А чому — не знаю. Оце так. Абліцових по-вуличному називали Мартини, моя фамілія Омельченко, а по-вуличному — Солоньки, Гардашевські, Гарбузи... Мій батько — корінний Омельченко, тут родився, сім'я була велика. А по матері — Абліцови... Але я толком і не спросив у матері, з якого саме на Смоленщині місця вони. Коли ми були молодими, ми цим не інтересувалися, а тепер батьки померли, всьо, нічого не знаємо. А в жінки, Ліди Григорівни (1944), предки новоукраїнські, жили на кутку — на Польші, із тих, що “поляками” називали — Яблунівські. У 50-ті роки наше село Гайчул перейменували в Новоукраїнку» (ОБА).

Гусарківці «долгое время жили обособленно. І женілись, не прінімалі чужих. Оні не біли родічами — багато однофамільцев. Сто семей. Старожили так і казали. Як дівушка йшла в друге село замуж чи, наабарот, парубок брав із другого села дівку, то так і казали: “Хоч дурний, хоч на дурной”. Не прізнавалі дома, шоб смешівалось із чужих сьол. Це постоянно повторяли старожили» (СМЮ).

У родинних спогадах ішлося також про те, як саме пристосовувалися поселенці та що з

набутих традиційних практик знадобилося в нових умовах. «Сільно важко. Представте, оні на подводах делалі одінадцять остановок. Це зафіксіровано в архівних документах. Первих много поумирало: другої клімат, неурожайний год бил. Сільно много поумирало. Бувало, даже семьями. І первіе переселенці муціни були плотники, бондарі, каменьщики. Занімалися і лозоплетенієм. У нас раньше було. Це карзіна, сапетки. Це незаменіимий інструмент був. Вдоль ракі сажали лозу. Речка — це щас верби там повсихалі. Ніколай Максимовичь, мастер по лозоплетенію, пльол от дєда-прадєда, а то он научілся там і цвєтную лозу, і як іх шкуруть, в общем дуже, до паследніх днєй даже лозу сам садів. Осенью пасадіт, а на следуюцій год — лоза» (СМЮ). Інший співрозмовник з сусіднього села розповів про своє навчання в цього майстра: «У Гусаркі був такий Іван Максимович, він усе вмів робити, і я общався з ним, і на виставках ми разом були» (ОБА).

Таким чином лозоплетіння стало для цих сіл одним з важливих місцевих промислів. «Знають места, где она росла. Саділ он ее там, где благоприятніе условия. У балках. І, було, коли не глянеш — Максимович на велосіпєдє і за ним собака бяжить. Поехал по лозу. Везить целу кучу на багажніке — є работа. І при том он раздарівал со своєй карзинки. Дуже багато приєжали до нас. Всем хотелось якийсь сувенир. Приехали, питають: “Сколько стоіт ваша корзинка?” — “Та бярите”» (СМЮ).

Ще з ХІХ ст. серед навколишніх українських, німецьких та єврейських поселень смоленські переселенці були відомі як умілі ремісники-ткачі. Місцеві кустарі працювали переважно на замовлення жителів сусідніх сіл. Вони виготовляли полотно, рушники, скатертини, килими, сукно, мішки. Власного лляного та конопляного волокна їм не вистачало, тому вони працювали переважно з матеріалами замовників. «Ткали із коноплі, льна. Роботали на матеріалє і заказчика, і на своєм. Все вирацівалі коноплю, льон, може, меньше» (ГМІ).

У ХІХ ст. ткацтво було важливою складовою побуту практично всіх жителів села Гусарка, оскільки село було малоземельним, а продукція цього ремесла була затребувана і завжди приносила гарний додатковий прибуток. Матеріали архівів, зібрані місцевими краєзнавцями, свідчать, що на початку ХХ ст. Олександрівська управа звернула увагу на гусарківський кустарний промисел і вирішила допомогти ткачам освоїти методи роботи на найновіших верстатах. Селянам запропонували знайти необхідне тепле приміщення, де б протягом 2—3 місяців ткач-наставник на кошти земства учив би місцевих кустарів. У Полтавську школу ткацтва за рахунок земства також вирядили кількох охочих. Управа домовилася з керівником школи І. Селіховою, і вона дала згоду навчити одного ткача без оплати, а інших — з оплатою. На місцевих земських зборах було виділено 200 рублів для плати за навчання і стільки ж для придбання ткацьких верстатів (один верстат тоді коштував 40—45 рублів) [2]. У Полтаву поїхав навчатися і Яків Ігнатович Слабишев, який став одним з перших майстрів, котрі освоїли роботу на новому ткацькому верстаті.

У 50—60-х роках ХХ ст. ткацтвом займалися майже в кожному дворі. Звісно, усе це було зумовлено не лише традиційно успадкованими в білоруських родинах навичками, але й місцевими соціокультурними та природними умовами. Гусарківці розповіли, що в кожній сім'ї була своя ділянка на річці. «Сеялі коноплі, а коди поднімуться, начінають цвість. Вибіралася плоскінь. Не косілі, а виривалі з корнем. Обмалачівалі, а ета снопикі вязалі і возілі у речку Конка. Мочілі, у води налаживалі каменням, щоб не понесло. А тада хаділі визнавалі. Як атстаєть кастра ат хлопья, витягівалі. Там же милі харашо в той воде, витягівалі, сушилі, а тади домой привозілі, м'ялі, а тади витропивалі тую кастру, у ногах тьорлі, а тади мичкі микалі. Щетка моя у музеї, шо мичкі микають. І прялі. Прялі нетонко, а на гребене оставляліся отходи. То на веретено і то ж ткалі ото дорожкі, ко(в)дрі, ми ж німи укриваліся.

Хто не ткал і не прял — люді голиє ходілі после войны. Напрялі, снувалі, навевалі на верстат і ткалі» (ТЛ).

Одним з основних матеріалів гусарківських ткачів була вовна. Здавна на Півдні вирощували отари овець, вовну яких використовували як сировину для домашнього ткацтва, що розширило традиційний досвід білорусів. Килимарство стало улюбленим видом декоративно-ужиткового мистецтва, практикується і нині.

Вовну брали від тварин, яких тримали вдома, а також від колгоспних овець: «У колхозі займалися вівцями, а потім вибраковують — люди забирають. Зараз є у єдинолічників. І зараз такі овци, шо вони жосткі. На повсть тільки такі. А то була в нас асканійська порода — з її прясти харашо. [Коли стригли овець?] Дивлячись яка порода. Стригли в кінці весни — начало літа, де-то от двадцать восьмого мая по п'яте іюня. Вовну тюкували і отправляли у Харьков на фабрику. Дома скубли. “Чосанки” називалися» (ТОМ).

Після того як вовну зістригали, її чесали за допомогою чесалок. Вичесану вовну знову прали, а потім уже виготовляли пряжу та фарбували її спеціальними барвниками. Для стійкості фарби на вовні добавляли оцет, а на полотні — сіль. Як і овечу, вовну з кіз також спочатку зчісували, прали, а потім пряли та фарбували.

Гарними майстрами, за спогадами старожилів, були Г. Барабан, М. Комиса, Є. Бойко, В. Прохорович, Л. Прохорович, М. Гавриленко, А. Шведова, Л. Кривицька, Л. Плющакова, О. Сюсель, В. Новікова, М. Карика, Н. Кривопуск, М. Харь, А. Гудина, М. Слабишева, М. Явтухова, Т. Горбик, Н. Горбик, О. Симченко, М. Гамова, М. Хорошко, Т. Славинська, М. Чернецова, О. М. Титкова та ін. [2, с. 113].

«Ткалі всі. В каждой хате. Тади ж ми собіралі на виставку і обращалися до мастеріц, щоб далі на виставку свої ізделія. Ну і вони ж начіналі вспомінать, як ткалі тую чі другу дорожку. І вот одна доярка рассказывает: “Сяжу даю коровку і плачу — мне не схо-

дітсь узор". І вот она уже думає, не то що там коров подоїть, а узор який переделати. В дитстві ткалі мої родителі, полосочками там, мелкіє узори... Ну, появиліся коври, узори» (СМЮ).

На питання щодо збереження в їхніх виробках саме давньої орнаменталії ми отримали таку відповідь: «Да. І шо інтіресно, як ми білі у Смоленске, у Красна, — там музей. Наши предкі з такого знаменітого історического места. Красное находится у тридцати кілометрах от Смоленска, і через Красное проходила старая Смоленская дорога, по якій Кутузов гнав Наполеона. Я обратила вніманіє на старінніє вещи. І представляєтє, узор один к одному, шо у нас сорочки таким вишиті рисунком, шо там. І первіє наши переселенці — це [ткацтво] було одним із самих главних занятій женціні. Пояса вязалі. Це було у первих переселенцев. Із шерсті так сплетени, а позже вже не було. На пояс раньше (на весіллі) ставали. Як умираєтє человек, у яму обязательно ложуть ткану дорожку, пад труну. Стариє люди, оні готовілі сабі паланяную сарочку. Вишивалі такої для маленькаго уголок [для немовляти]» (СМЮ) (іл. 1).

У краєзнавчому музеї стоїт ткацький верстат, на ньому іноді працює майстриня Олександра Марківна Титкова. Її сюди часто запрошують співробітники музею. Вона охоче відгукнулася і на наше прохання продемонструвати особливості старовинного ремесла (іл. 2). «Ткацтвом у нас у сім'ї всьо время займалися. [Хто Вас навчав ткати?] Бабушка (з Волині) ткала. Ткала “у кружки”, “у сосни”. Жить то нада було, виживать как-то... Бабушка ткала полотно, бо у нас була сім'я велика, треба каждому сорочечку, штаніки нада. Мама пряде, а бабушка тче» (ТОМ).

Олександра Марківна розповіла, що пізніше навчалася ремеслу також у свекрухи (білоруски). Хоча замолоду було все ніколи, бо працювала в колгоспі зоотехніком та ще й малі діти, проте якось спробувала свої сили в килимарстві. Пряла вовну, фарбувала пряжу в різні кольори. На першому килимі (розмір 1,70 × 2,50 м) було зображено троянди і польові квіти. Нелегко

його було ткати, та, як кажуть, він був вартий затрачених сил, енергії й часу. «Всього я виготовила шість килимів та сотні метрів тканих орнаментованих доріжок. Тепер, звичайно, вже не ті часи. В моду увійшли та перестали бути в дефіциті килими заводського виготовлення. Самоткані хіба що у веранді та коридорах застилаємо... Увесь свій скарб я тримаю у шафі, можливо, згодиться для онучки, яка нині охоче навчаєтєся цій справі» (газета «Рідний край», 5 травня 2005 р.).

Отже, результатом значного досвіду, який передавався з покоління в покоління, є виразна декоративна направленість гусарківських килимів по кольору і структурі, глибоке розуміння спадкового ремесла. За функціональним призначенням ці килими належать до виробів для інтер'єру. У них поєднано різні елементи, типи, способи орнаменталії, що потребує окремого дослідження. Гусарка — чи не єдиний відомий острівець човникового ткацтва і килимової справи на цих теренах. Попри всю свою різноманітність, гусарські килими схожі між собою за колоритом, структурою, фактурою, мотивами та схемами їх розміщення. Найчастіше гусарківські майстри використовували геометричний орнамент, зрідка — у поєднанні з рослинним. За словами дослідників, які готували цей елемент культури до внесення в перелік нематеріальної культурної спадщини регіону, у селі склався власний унікальний художній стиль [1].

Місцеві мешканці захоплено нам розповідали, як у 2002 році в місті Києві в приміщенні Українського дому тиждень тривала Всеукраїнська культурно-мистецька акція «Мистецтво одного села». Переглянувши пресу того часу та краєзнавчі матеріали, ми отримали детальну інформацію про цей захід, який відіграв важливу надихаючу роль у консолідації місцевої громади. На виставці було представлено більше 200 експонатів, виготовлених народними майстрами села. Зокрема, це більше 100 килимових доріжок, 17 домотканих килимів, вишиті рушники, скатертини. Експонувалися також ткацький станок, прядка, вироби з

дерева, лози (плетіння) та кераміки. Учасники та численні гості були вражені презентацією села, у якому колоритно переплелися традиції української та білоруської культури. При цьому всі гусарківці були у власних народних костюмах з характерною національною орнаментикою. Учасники фольклорної групи, серед яких були і майстрині, чії вироби демонструвалися на виставці, підготували театралізовану постановку із традиційного життя села. Під час виступу одні учасники дійства чесали вовну, інші пряли, демонструючи всі етапи процесу виготовлення домашніх тканин. За ткацьким станком тут працювала й О. Титкова, а їй допомагала чотирирічна внучка.

Нині єдиний в Україні музей білоруської побутової культури продовжує об'єднувати чи не всю громаду Більмацького району. У 1965 році місцевий учитель історії Микола Якович Гудина започаткував у селі краєзнавчий музей, котрий будували «талакою», а перші експонати до нього збирали школярі. «І в нас Гудіна Ніколай Яковлєвіч, так увльок нас. І короче, в нас така була, такої девіз: “Бабушкі, открийте сундуки!”. Оце музей наш — це собралі следопити матеріал. Він сначала був в старой земской школе. Где от новая школа — било зданіе. А тади ж школьніков перевелі в общую школу, а тут стал музей. Ми насобіралі столько експонатов, шо они не стали умещаться! На собраніи Ніколай Яковіч поднімает вопрос о постройке здания етого музея. Все поддерживают ету ініціативу. І строілі музей наши гусарские мастера. І тоже строілі талакою. Женщіни тади щікатурілі оце все, мущіни виложили і методом народной стройки бил построен етот музей» (СНЮ).

Наталія Слабишева³ — невістка з давнього роду гусарківських ткачів Слабишевих, що були одними із засновників села — також тривалий час очолювала краєзнавчий музей, у якому зібрано артефакти, зразки традиційних ремесел від часу перших поселенців-білорусів. Щоб усі ці скарби не пішли в небуття, вона запропонувала створити ще й школу народних промислів. Н. Слабишева вважала, що

в такій школі молодь могла б навчатися мистецтву і ремеслам працюрів, а разом з тим освоювала б творчу професію ткача, особливістю якої є невіддільність від щоденного практичного життя. Вироби майстринь є водночас і витворами мистецтва, і потрібними в домашньому господарстві предметами, підтвердження цього — вишукані та мистецько досконалі речі, що експонуються в місцевому краєзнавчому музеї. Про підтримку ідеї створення в селі школи народних промислів говорилося і на обласному рівні.

Гусарка бореться за виживання. Проте в останні десятиліття склалася така демографічна ситуація, що навіть постало питання про закриття нової місцевої триповерхової середньої школи. Усе менше гусарківських дітей прилучається до надбань традиційної культури. Про сучасний занепад села повідомляли більшість респондентів. Однак тут сподіваються на кращі часи. І в цьому не останню роль відводять власній майстерності й традиційному працелюбству. Наразі триває робота з інвентаризації елементу «Мистецтво ткацтва села Гусарка» та просування його до Національного реєстру елементів нематеріальної культурної спадщини України і міжнародних списків [1]. Цим опікується місцевий краєзнавчий музей, у фондах якого зібрана велика колекція ткацьких виробів й експонатів ткацтва. В одному із залів розгорнута постійна експозиція ткацьких виробів (килими, доріжки та ін.), представлені ткацькі інструменти, діючі верстати тощо (іл. 3). Директор закладу Валентина Петрівна Красик розповіла нам, що нині в музеї проводять тематичні екскурсії, уроки для учнів, виховні заходи, творчі зустрічі з місцевими майстрами, а також організують майстер-класи, до яких залучають як доросле населення, так і учнівську молодь. Ткацьке мистецтво презентується на щорічному Покровському ярмарку в Запоріжжі, Міжрегіональному фестивалі «З прабатьківських криниць» у Більмаку, Міжнародному фольклорно-етнографічному фестивалі білоруської культури «Гусарська бульба». У 2016 році с. Гусарка зайняло, серед

Іл. 1. Реконструйоване вбрання
смоленських переселенців початку XIX ст.
БРКМ

Іл. 2. Фрагмент тканого рушника XIX ст.
смоленських переселенців у с. Темрюк
Нікольського р-ну Донецької обл. КМНР

Іл. 3. Ткані вироби.
БРКМ. Світлина
Л. Босої. 2017 р.

Іл. 4. Вигляд села Гусарка
Більмацького р-ну
Запорізької обл.
у XIX ст. БРКМ

Іл. 5. Хата перших
переселенців у с. Темрюк
Нікольського р-ну
Донецької обл. КМНР.
Світлина Л. Босої. 2018 р.

20 учасників, третє призове місце на Всеукраїнському конкурсі «Неймовірні села України» (КВП). У 2018 році національним проектом «Сільський Ревізор» селу було присвоєно звання «Ремеслове Село».

Таким чином, можна пересвідчитися, що представники білоруської етноспільноти разом з українським населенням краю (зазначимо, що в Більмацькому р-ні українці складають 88,1 % населення, у Нікольському їх переважна більшість) намагаються не тільки зберігати, а й розвивати культурну спадщину пращурів. Вона була затребувана в процесі адаптації, а в сучасних умовах стала культурною візитівкою краю. У цьому значущу роль відіграли й носії родинних культурних традицій, й окремі енту-

зіаста, що спромоглися зініціювати створення ефективного та «живого» музею як важливого місця комеморативних практик. Особливе значення мало також те, що походять їхні предки зі Смоленської губернії, де впродовж ХХ ст. у складі РСФСР відбулася майже повна асиміляція білоруського населення. Відтак елементи так званих законсервованих традицій викликають неабиякий науковий інтерес. Очевидним є позитивний вплив на інші групи місцевого населення, які залюбки долучаються до спільної діяльності та вносять власний культурний досвід. Перспективним також є етнологічне дослідження інших населених пунктів Півдня, де поруч з українцями проживають білоруси.

Примітки

¹ Едмунд Гуссерль – автор наукового поняття «життєвий світ» (на позначення звернення до повсякденної свідомості людини і соціальних спільнот) [9].

² Щоправда, винятково важливою на теренах Степової України є діяльність кафедри джерелознавства історіографії та спеціальних історичних дисциплін Запорізького національного університету, викладачі й студенти якої проводять археографічні та етнографічні експедиції. Започатковано ці дослідження ще А. Бойком (1960–2010) наприкінці ХХ ст. та продовжено представниками його «наукової школи». Творча взаємодія відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України із цією інституцією дозволила ефективно провести низку

спільних наукових досліджень. Особлива подяка доценту С. Білівненку (голові Наукового товариства ім. Я. Новицького) та аспіранту цієї кафедри М. Павленку за сприяння в проведенні експедиції у 2017 році до Більмацького району Запорізької області.

³ Коли матеріал готувався до друку, стало відомо, що після тяжкої хвороби передчасно пішла з життя Наталія Слабишева – людина дивовижно енергійна, обізнана, залюблена у свій південний український край і смоленську землю предків. Висловлюючи щире співчуття рідним та односельцям пані Наталії, сподіваємося, що справа її життя щодо збереження культури смоленських переселенців на теренах Степової України буде продовжена.

Джерела та література

1. Нестеренко О. Нематеріальна культурна спадщина Запорізького регіону: збереження і популяризація. *Краєзнавство Запорожжя*. Запоріжжя, 2017. № 2. С. 118–125.

2. Новиков А. Новиковы: семейная история (в документах). Запорожье : СТАТУС, 2017. 592 с.

3. Добровольский В. Смоленский этнографический сборник : в 4 ч. Ч. 4. Санкт-Петербург ; Москва, 1903. XVI, 720 с. (Записки императорско-

го Русского географического общества по отделению этнографии).

4. Карский Е. Этнографическая карта белорусского племени. *Труды Комиссии по изучению племенного состава населения России*. Российская академия наук. Петроград, 1917. 32 с.

5. История о том, как русские захватили у беларусов Смоленск. URL : <http://inbelhist.org/istoriya-o-tom-kak-russkie-zaxvatili-u-b/>.

6. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 года. Смоленская губерния / под ред. Н. А. Тройницкого ; издание центрального статистического комитета внутренних дел. Санкт-Петербург, 1904. 258 с.

7. Соловьев Я. Сельскохозяйственная статистика Смоленской губернии. Москва : Тип. Александра Семена, 1855. 486 с.

8. Список населенных мест Российской империи. Смоленская губерния / издание центрального статистического комитета внутренних дел по сведениям 1859 г. Санкт-Петербург, 1863. 431 с.

9. Філософський енциклопедичний словник / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України ; В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

References

1. Nesterenko O. (2017) Nematerialna kulturna spadshchyna Zaporizkoho rehionu: zberezhennia i populiaryzatsiya [Intangible Cultural Heritage of the Zaporizhzhia Region: Preservation and Popularization]. *Krayeznavstvo Zaporozhzhia* [The Zaporozhzhia Regional Studies]. Zaporizhzhia, no. 2, pp. 118–125.

2. Novikov A. (2017) *Novikovy: Semeynaya istoriya (v dokumentah)* [The Novikovs: A Documented Family History]. Zaporozhye: STATUS, 592 pp.

3. Dobrovolskiy V. (1903) Smolenskiy etnograficheskiy sbornik: v 4 ch. [The Smolensk Ethnographic Collection: in Four Parts]. *Zapiski imperatorskogo russkogo geograficheskogo obshchestva po otdeleyu etnografii* [Proceedings of the Imperial Russian Geographical Society with Respect to Ethnography Department]. Saint Petersburg; Moscow, Pt. 4, XVI, 720 pp.

4. Karskiy Ye. (1917) Etnograficheskaya karta belorusskogo plemeni [Ethnographic Map of the Belarusian Tribe]. *Trudy Komissii po izucheniyu plemennogo sostava naseleniya Rossii* [Proceedings of the Commission for the Study of Tribal Composition of the Population of Russia] (Russian Academy of Sciences). Petrograd, 32 pp.

5. Istoriya o tom, kak russkie zahvatili u belarusov Smolensk [The Story of How Russians Captured Smolensk from Belarusians]. URL: <http://inbelhist.org/istoriya-o-tom-kak-russkie-zaxvatili-u-b/>.

6. Troynitskiy N. (ed.) (1904) *Pervaya vseobshchaya perepis naseleniya Rossiyskoy imperii 1897 goda. Smolenskaya guberniya* [The First General Population Census of the Russian Empire in 1897. Smolensk Province]. St. Petersburg: Central Statistical Committee of the Interior, 258 pp.

7. Solovyov Ya. (1855) *Selskohoziyaystvennaya statistika Smolenskoy gubernii* [Agricultural Statistics of Smolensk Province]. Moscow: Tipografiya Aleksandra Semena, 486 pp.

8. Central Statistical Committee of the Interior (1863). *Spisok naselionnyh mest. Smolenskaya guberniya* [The List of Localities. Smolensk Province]. St. Petersburg: Issue of the Central Statistical Committee of the Interior according to the 1859 Data, 431 pp.

9. Shynkaruk V. (editorial board's chair) (2002) *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk* [The Encyclopedic Dictionary of Philosophy] (H. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine). Kyiv: Abrys, 742 pp.

Список інформантів

БОО – Бомарчук Олена Олександрівна, 1978 р. н. Записала Л. Боса у вересні 2018 року в смт Нікольське Донецької області.

ГМІ – Гурбенко (Гой) Майя Іванівна, 1937 р. н. Записала Л. Боса 28 серпня 2017 року в с. Новоукраїнка Більмацького району Запорізької області.

КВП – Красик Валентина Петрівна. Записала Л. Боса 26 серпня 2017 року в с. Новоукраїнка Більмацького району Запорізької області.

ОБА – Омельченко Борис Анатолійович, 1939 р. н. Записали Л. Боса, О. Босий, М. Павлен-

ко 27 серпня 2017 року в с. Новоукраїнка Більмацького району Запорізької області.

СНЮ – Слабишева Наталія Юріївна. Записала Л. Боса 26 серпня 2017 року в с. Новоукраїнка Більмацького району Запорізької області.

ТЛ – Тарасевич Любов. Записали Л. Боса, О. Босий 26 серпня 2017 року в с. Гусарка Більмацького району Запорізької області.

ТОМ – Титкова Олександра Марківна, 1937 р. н. Записала Л. Боса 26 серпня 2017 року в с. Гусарка Більмацького району Запорізької області.

Список скорочень

БРКМ – Більмацький районний краєзнавчий музей імені М. Я. Гудини

КМНР – Краєзнавчий музей Нікольського району Донецької області

Summary

The article is dedicated to the *life-world** peculiarities of the descendants of the Byelorussian migrants from the Smolensk region to the South of Ukraine at the early XIXth century. Some forms and methods of adaptation of the settlers in a new place and modern strategies of the cultural identity preservation are reproduced through the family legends and personal documents. Also an attempt is made to reveal the specific character of ethno-cultural interaction on these territories and the possibilities of the population self-organization. The carriers of family cultural traditions, as well as some enthusiasts who have succeeded to initiate the creation of an efficient and *live* museum as an important place for commemorative practices are of a peculiar significance in this movement. The fact that their ancestors come from the Smolensk province, where almost complete assimilation of the Byelorussian population during the XX century has taken place, is of particular importance. Consequently, the elements of the so-called *preserved traditions* have caused a considerable scientific interest. There is an obvious positive impact on other groups of the local population, who are also involved in joint activities bringing their own cultural experience. It is emphasized that the traditional skills of Byelorussian weavers have been important not only in the process of the community adaptation, but also become a contribution into the *immaterial cultural heritage* of the region in modern conditions.

Keywords: migrants from the Smolensk region, Byelorussians, adaptation, ethno-cultural interaction, self-organization, immaterial cultural heritage.